

GÁNÓCZY SÁNDOR

Keresztény halál

1. Eutanázia és emberi méltóság

Erről a témáról írtam francia nyelven egy kis könyvet, amely 2018 tavaszán magyarul is meg fog jelenni. Előadásomban főleg arról lesz szó, amit az eutanáziáról és a Jézus szellemében megélt haldoklásról írtam. Mi az eutanázia? Az Eckhardt Sándor és Oláh Tibor által szerkesztett francia–magyar nagyszótár két szépen hangzó kifejezéssel határozza meg: „fájdalom nélküli halál” és „könyörületi halálba segítés”.¹

Mások ugyanezt az eljárást orvosok által elősegített öngyilkosságnak nevezik. A fogalmi különbség mutatja, hogy az eutanázia napjainkban egymástól erősen eltérő megítélések szerint értelmezve jelenik meg. Egyfelől úgy, hogy sokan erkölcsileg elfogadhatónak, jogosnak és humánus szempontból érthetőnek tekintik, míg mások, főleg vallási szempontokból, elvetik. Ami a törvényességét illeti, a legtöbb államban elutasításra talál, csupán Svájcban, Belgiumban, Hollandiában, Luxemburgban, a kanadai Québecben és az észak-amerikai Oregonban részesül törvényes elfogadásban. Franciaországban véget nem érő vita tárgyát képezi. Törvényessé tételét filozófusok, írók, baloldali pártok követelik. A keresztény, zsidó és iszlám vallási közösségek hivatalos képviselői ellenzik. Ebben a helyzetben meglepő módon hatott, hogy a világhírű katolikus teológus, Hans Küng *Glückliches Sterben* címmel könyvet írt.² Az ebben a könyvben

¹ Budapest, Akadémiai Kiadó, 2007, 537.

² Priper, 2014.

mondottakra szeretnék kitérni és velük szemben állást foglalni, de előbb arról fogok szót ejteni, amit Maurice Tubiana orvos-professzor mint hozzáértő, de vallástalan megfigyelő írt egy a *Le Monde*-ban közzétett újságcikkében.

Maurice Tubiana arra utal mindenekelőtt, hogy nem csak a betegségnek, de az öregedésnek is van egy olyan foka, amely már nem egyeztethető össze az emberi méltósággal. Sok esetben jelentkezik az idős betegeknel a testi és szellemi leromlásnak egy olyan szintje, amely elviselhetetlen. Nem egy közülük gyűlölni kezdi saját testét, és megalázva érzi magát amiatt, hogy egyre inkább másoktól függ. Tapasztalja, hogy terhükre van. Nem csak a fájdalmai lesznek elviselhetetlenek, de szellemileg is egyre hanyatlik. Érthető, hogy menekülni akar ebből az állapotból, amelyet talán már nem is lehet életnek nevezni, csupán vegetálásnak. Hozzájárul még az egyedüllét és a fölöslegesség érzése is. Mindezért Tubiana professzor érthetőnek és jogosnak tartja, hogy ezek az emberek az orvoshoz forduljanak, hogy ő segítse őket ebből az életből kimenekülni. Hozzáteszi még, hogy csakis az államilag jóváhagyott eutanázia felel meg ilyen esetekben az emberi méltóságnak.

Érdekes módon kizárólag egyéni szempontból ítéli meg a helyzetet. Élettársról, családról, gyermekekről, barátokról és a palliatív kezelés gyakorlóiról nem ejt szót. Arról sem, hogy például Hollandiában egyre több visszaélés történik az orvosilag elősegített halál terén. Nemcsak a hozzátartozók, hanem a kezelő személyzet részéről is. Azokat az eseteket sem említi meg, amelyekben az, aki ma kéri a halálba segítséget, másnap kérését visszavonja, ingadozik, és ezt nemegyszer egy szerető embertárs közbelépésének köszönheti. Ami a hitet illeti, Tubiana nem zárja ki, hogy az a szenvedést átmenetileg enyhíteni tudja, de annak okait kiküszöbölni nem képes. Itt csak a halál hozhat szerinte megváltást.

2. Hans Küng tétele

Hogyan érvel mármost Küng mint teológus? Ő is, akárcsak Tubiana, elvonatkoztat a közösségi szempontoktól és tisztán egyéni szemszögből nézi a dolgokat. Sőt, saját személyes tapasztalatát vetíti ki az állásfoglalásaiban. Beszámol arról, milyen hatással volt rá legjobb barátjának rettenetes haldoklása. Hogyan lett ebből a briliáns egyetemi tanárból egy emberi roncs és az aggkori elmezavar, a „dementia senilis” áldozata. Öntudata fokozatosan omlott össze. Egyre nehezebben tudta látogatóit felismerni. Már csak vegetatív funkciókra volt képes. Küng is szenvedett, mert semmit sem tudott tenni barátjáért. Tehetetlenül kellett végignéznie, miként lett belőle egykori önmagának csupán az árnya.

Emellett Küng attól kezdett rettegni, hogy a nála jelentkező Parkinson-kór és makulasorvadás őt magát is hasonló sorsra ítéli. Hogy ő is, a zseniális gondolkodó, író, előadó, teológus, szellemileg összeomlik. Hogy ennek elejét vegye, elhatározta, hogy az aggkori elmezavar első jeleinél kéri Svájcban a halálba segítést.

Mivel kísérelte meg döntése igazolását? A modern kor elismeri a személy önrendelkezési jogát. Ennek alapján szerinte mindenki szabadon, egyénileg döntheti el, mikor és hogyan kívánja befejezni életét. Ez a jog abszolút, és ugyanakkor megfelel a teremtő Isten akaratának is, annak, aki az emberi szabadságot a saját isteni szabadsága képére és hasonlatosságára teremtette. Hogy szabad akaratunk korlátolt és relatív, arról nem esik szó. Hogy döntéseinket sok külső tényező hatása alatt hozzuk meg, arról sem esik szó. Hiányzik annak a kritériumnak a felmutatása is, amely lehetővé tenné annak megállapítását, hogy egy adott emberi döntés megfelel-e vagy sem Isten akaratának.

Meglepő módon az a Küng, akinek egész életművében egy bibliai alapokra felépített rendszeres teológiai érveléssel talál-

koztunk, itt, ebben a könyvében a véleményét csak filozófiai és jogi érvekkel támasztja alá. Csak röviden jegyzi meg, hogy a Biblia sehol sem ítéli el az öngyilkosságot. Sem az Ószövetségben Abimelek, Sámson és Saul esetében, sem pedig az Újszövetségben, kivéve Júdás esetét. Meglepő módon Küng nem tér ki arra, hogyan viszonyult Jézus olyan együttérzéssel mások szenvedéséhez és halálához, mint ahogy a sajátjához. Pedig legalábbis az a tény, hogy Jézus nem kereste, hanem elviselte a halált, említést érdemelt volna. De főleg azt kellett volna megtárgyalni, hogy milyen magatartást tanúsított a Názáreti ennek az általa nem keresett szenvedésnek és halálnak az elviselésében. Küng megáll szerintem félúton, amikor azt írja, hogy nekünk a Megfeszítettet nem kell imitálnunk, „másolnunk”, hanem csak a tanítását és a példáját követnünk. Erre később még bővebben kitérek.

Még egy kritikus megjegyzés: Küng nem tér ki arra a ma már köztudomású tényre sem, hogy napjainkban létezik már az úgynevezett palliatív orvosi segítség, amely lélektani és vallási téren is elkísér súlyos betegeket. Ennek lényege nem abban áll, hogy csupán ideig-óraig enyhíti a fájdalmat, hanem abban, hogy minden szempontból kíséri a halál közelségébe jutott embert. Tudvalevő, hogy ennek az orvosi és több mint orvosi kezelésmódnak kezdeményezője az angol Cicely Sounders volt, akit ez a kezdeményezése keresztény hitre indított. Küng erről nem beszél. Anál inkább beszélek róla én a már említett könyvemben.

Érdekes módon reagáltak Küng eutanázia-könyvére a különböző olvasói. Egyesek egyetértettek vele és dicsérték bátorságát. Mások úgy vélekedtek, hogy álláspontja érthetetlen teológus hivatása szempontjából. Egy jezsuita barátja ezt írta: „még ha nálad az aggkori elmeengesség jelei is mutatkoznak, maradj velünk. Így a te szenvedésed az isteni kegyelem jegyében fog megjelenni. Így tudsz másokon segíteni.” Sokan vártak Küngtől több altru-

izmust, főleg több szolidaritást másokkal, akik hasonló módon szenvednek.

Egy házaspár pedig ezt írta: „Krisztus követésében képes az ember úgy szenvedni, hogy ugyanakkor Isten kegyelméből másoknak segítséget nyújt.” Egy további követelmény: „több tiszteletet és empátiát kell mutatnunk azokkal szemben, akik testi és szellemi hanyatlásuk ellenére kitartanak. És el kell fogadnunk, hogy mindnyájan sebezhetőek vagyunk. De ugyanakkor semmiféle szenvedés sem foszthat meg bennünket emberi méltóságunktól.”

Szellemtörténeti szempontból érdekes az az átfogó erkölcsi magatartás, amely hozzátartozik a palliatív kezelés filozófiájához. Az még érdekesebb, hogy ezt a modern „elkísérő” kezelést nevezte „eutanáziának” már a 18. század derekán Francis Bacon filozófus. Bacon a következő módon gondolta el az eutanáziát: a nagybeteg szobáját jól szellőztessék, fekvőhelyét gondosan válasszák meg, biztosítsák a hozzátartozók gyakori jelenlétét. Az orvos ne kényszerítse a haldoklót kezelése elfogadására. Inkább tartsa tiszteletben kívánságait. Az orvos mellett a lelkipásztor is vegyen részt egy jó halál elősegítésében. Ezt nevezi tehát Bacon eutanáziának.³ Mint látjuk, már ő is ellenezte azt, amit ma Franciaországban „acharnement thérapeutique”-nek neveznek. Értik ezen a kezelés erőszakos folytatását még akkor is, amikor az nem felel meg a súlyos beteg kívánságának és nem segít rajta. Inkább az orvos ambíciója indokolja, nem a beteg, illetve a haldokló feltétlen tiszteletet érdemlő akarata és érdeke. Az ilyen mesterséges életben tartás leállítása nem mondható eutanáziának az orvosi-lag elősegített halál értelmében, mert az eljárás elsődleges célja nem az életfolyamat leállítása, hanem a hiábavaló szenvedés

³ Vö. P. Verspieren, *Face à celui qui meurt*, Paris 1984, M. de Hennezel, *Nous ne nous sommes pas dit au revoir*, Paris 2000, 29.

megszüntetése. Egy ilyen eljárást már Aquinói Tamás is erkölcsileg helyesnek nyilvánított a kettős hatás elve szerint.⁴ De itt még csak az etika területén vagyunk. Ha a kérdés teológiáját akarjuk átgondolni, feltétlenül szükséges Jézus magatartását elemezni.

3. Jézus a mások és a saját halálával szemben

Nagy különbség választja el Jézust az átlagos halandótól. Úgy látszik, hogy ő egész életében egészségnek örvendett, míg a legtöbb ember betegségeket vészel át és élete végén betegség áldozata is lehet. Jézus nem élte meg az öregkori hanyatlást sem. Fiatalon halt meg, erőszakos halállal. Közös vonás azonban benne és mibennünk az élethez való ragaszkodás és a szenvedéstől, a haláltól való egészséges félelem. Ezért lelkiiségünkben jól tesszük, ha felhagyunk azzal, hogy Jézusban egyoldalúan a „fájdalmak emberét” látjuk, amelyről egy Izaiás prófétának tulajdonított könyv beszélt (vö. Iz 63.), és aki az Isten szolgálatában elszenvedett kint és halált hivatásának tartotta. Jobb, ha felmérjük annak a metaforának a hatásait is, amely még a mai liturgiában is Jézust nevezi az „Isten bárányának, aki elveszi a világ bűneit”. Főleg ha egy középkori hagyomány értelmében Krisztus véres áldozatát szükségesnek ítéljük, minthogy attól várjuk, hogy kiengesztelje a megsértett Isten haragját. Ezt a véleményt csak a rövidlátó írásmagyarázat támaszthatta alá a zsidókhöz írt levél kijelentésével: „vérontás nélkül nincs bűnbocsánat” (Zsid 9, 22). Ez Jézus kereszthalálára nem érvényes, hiszen ez a kijelentés egy kizárólag ószövetségi követelményt fejez ki. A Mózesnek tulajdonított törvény szerint újra meg újra áldozati állatok vérét kell ontani, hogy újra meg újra elkövetett bűnöket ki lehessen engesztelni.

⁴ Vö. Summa theologica I / II, 9. 64, art.7.

A neves francia újszövetségi exegéta, Xavier Léon-Dufour, ezzel szemben arra a következtetésre jut, hogy a Názáreti Jézus sem a mások, sem pedig önnön halálát nem áldozatközpontú módon értelmezte. Idézi ugyan Máté evangéliumából Jézus kijelentését: „Az Emberfia /.../ azért jött /.../ , hogy szolgáljon másoknak, és odaadja életét váltsággént sokakért” (Mt 20,28). Azonban azt az önátadást azonosítja a szolgálattal, amelyet a Názáreti egész élete folyamán megtett embertársainak, nem csupán szenvedése és halála által. Az igaz, hogy Jézus idézett szavaiban ez a szolgálat a görög „lutron” szóval van kifejezve, amely magyarul „váltság”-ot jelent. Mögötte egy rabszolga kiváltásáért fizetett váltságdíjat lehetne látni. Léon-Dufour szerint azonban nem erről van szó, sokkal inkább arról a szabadságról, amelyet a jézusi szolgálat embertársai számára lehetővé tett. A váltság fogalom tehát csupán analógia, és így nem a szó szoros értelmében vett adás-vételi aktust jelent. A megváltás nem kiváltás, hanem a szó legtágabb értelmében vett felszabadítás. Ezt pedig Jézus elsősorban élete egészében, nem pedig csupán szenvedése és halála révén valósította meg.⁵

Mármost az a Jézus, aki ennyire az életre helyezte a hangsúlyt, érthető módon küzdött minden baj ellen, amely embertársait fenyegette. Csodatetteinek túlnyomó többsége a gyógyításban állt. Szabadító volt a testi és a lelki betegségek bénító hatásaitól. Vakoknak adta vissza a látni tudás szabadságát, bénáknak a járni tudását, bűnösöknek a bocsánatét! Így szállt szembe a halál és a halál előfutárainak hatalmával. Ezért hasonlította össze őt Lukács, aki valószínűleg hivatásosan foglalkozott gyógyítással, egy orvossal, amikor idézte szavát: „Nem az egészségeseknek van szükségük orvosra, hanem a betegeknek” (Lk 5,41). Nem-

⁵ Vö. X. Léon-Dufour, *Face à lamort, Jésus et Paul*, Paris 1979 (=XLD), 34–35.

csak a lelkükben megbetegedett bűnösöknek, hanem vakoknak, bénáknak, leprásoknak, gyógyíthatatlannak nyilvánított embereknek.

Az ilyen terápiában is megnyilvánuló evangélium közös vonásokat mutat Hippokrátesz (Krisztus előtt 370 körül halt meg) világszerte elterjedt esküjével. Idézem: „Elsődleges gondom lesz helyreállítani, megőrizni és elősegíteni mindenki egészségét annak testi és szellemi, egyedi és társadalmi mozzanataiban. Tiszteletben fogom tartani a személyeket, szabadságukat, kívánságaikat, minden megkülönböztetés nélkül, ami társadalmi helyzetüket és meggyőződésüket illeti. Közbe fogok lépni, valahányszor gyengének, sebezhetőnek, egészségükben, méltóságukban fenyegetetteknek találok őket.”⁶ Ebben az összefüggésben érthető, hogy már több egyházatyánál találkozunk az orvos Krisztus témájával.⁷

Milyen következtetéseket lehet levonni ezekből a megállapításokból? Az első az, hogy a halál értelmezésében lényegbevágó különbség mutatkozik Platón és Jézus között. Míg a filozófus szemében a halál az ember barátja, hiszen kiszabadítja a lelket a test börtönéből és átsegíti a neki kijáró halhatatlanságba, Jézus a halált alapjaiban véve az ember ellenségének tekinti és a feltámasztásban testi–lelki egységének betetőzését látja.

A másik következtetés Jézus Isten-fogalmára vonatkozik. Ismerjük a jézusi definíciót: Isten „nem a halottak Istene, hanem az élőké” (Mt 22, 32). Egyszerre az időben és az örökkévalóságban élőké, például a hozzá költözött Ábrahámé, Izsáké, Jákobé. Minden ember mulandó, halandó, nem másként természetes

⁶ Lásd a magyar szöveget: Orvosi eskü. Wikipédia. Előadásomban saját fordításom szerepel!

⁷ Lórd G. Dumeige, *Le Christ médecin*, Dictionnaire de Spiritualité, Paris 1995, 10 kt. 881–901.

módon, mint a növény és az állat. Mint halandó hivatott az örök életre is, amelyben megújulásra talál. Azt a tanítást, amely szerint a természetes halandóság az eredeti bűn következménye, nem találjuk sem Jézusnál, sem pedig Pál apostolnál. A Teremtés könyvében kimondott fenyegetés, miszerint „ha esztek a tiltott fa gyümölcséből, meg fogtok halni” (vö. Ter 3, 3), nem lesz beváltva. A halálos ítélet itt, mondhatjuk, nyomban életfogytiglanra lesz kicserélve. Az emberpár bűnözik, de nyilvánvalóan nem annyira „halálosan”, mint ahogy azt a fenyegetés kilátásba helyezte. Bár bűnözik, mint minden ember, de nem abba hal bele. Így tarthatatlan a feltevés, hogy az emberiség halhatatlanságnak örvendett volna, ha az első emberpár nem esett volna bűnbe. Az tagadhatatlan, hogy a rossz hatalma belekeveredik sokfajta szenvedésbe és a haláltusába is. De ebből nem következik, hogy a bűn lenne minden fizikai fájdalom és a meghalás oka. Az Írás egészéből sokkal inkább az következik, hogy Jézus Istene tudja, mit tegyen a bűnnel. Ezekiel próféta szerint Isten így kérdezi önmagát: „Talán örömöm telik a bűnös halálában /.../ és nem azt akarom inkább, hogy megtérjen útjáról és éljen?” (Ez 18,23). Máshol ugyanez a próféta ezt az isteni kijelentést önti formába: „Amint igaz, hogy élek /.../ nem lelem kedvemet az istentelen halálában, inkább annak örülök, /.../ ha letér útjáról és él.” (Ez 33,11). És még egy kijelentés, amely ellene szól az áteredő bűn és bűnhődés tanának, úgy, ahogy azt Ágoston tanította: „a fiú nem viseli apja vétékét” (Ez 18,20).

Harmadik következtetés: a természet rendje szerint történő halál csak az élet összefüggésében lesz a jézusi igehirdetés témája, annyira szerves mozzanata az élet egészének.⁸ Mármost ha mindezt meggondoljuk, látjuk, mennyire különbözik Jézus álláspontja az eutanázia mai filozófiájától. Szerinte a jó halál nem

⁸ Lásd: XLD 29.

merülhet ki a meghalás kínjai elől való menekülésben. Inkább annak a jegyében áll, hogy lehetővé teszi találkozásunkat és egyesülésünket az élők Istenével.

Ezen a ponton nem hagyhatom figyelmen kívül azt a fajta jó halált, amelynek lehetőségét Raymund Moody amerikai orvos mutatta ki bestsellerré lett könyveiben.⁹ A szerző számos reanimált, azaz újra életre keltett személy egybehangzó tanúságából indul ki. Ők állítolag az esetek 10–15 százalékában arról számoltak be, hogy az agyhalál közelében, annak beállta előtt, úgy érezték, hogy lelkük eltávolodik testüktől és ugyanakkor kellemes érzésekben részesül. Például abban, hogy egy alagúton mennek át, úgy, hogy annak világos végét nem veszítették szemük elől. Odaérve barátságos lényekkel találkoztak, akikben némelyek a feltámadott Jézust vélték felismerni. Moody ezt a jelenséget egyrészt „near death experience”-nek, tehát halálközeli tapasztalatnak nevezte, másrészt azonban a beállt agyhalál biológiai állapotára is kivetítette. Eszerint az maga is kellemes lehet, szintúgy, mint a hozzá való közeledés. Ha az a hipotézis igazolható, akkor a halál éppúgy az emberi lélek barátjának mondható, mint azt már Platón is gondolta. Nem csak ő, de érdekes módon a tibeti buddhizmusnak tulajdonított egyes könyvek is.

Jézus véleménye más. Nem idealizálja a halál állapotát. Tudatában van a meghalás félelmetes és kínokkal kísért jellegének. A gyász fájdalmát maga is átélte. János szerint barátja, Lázár holtteste láttára „lelke mélyéig megrendült”, sírva is fakadt (Jn 11,33). A halál előfutáraival – mint láttuk – szembeszállt, gyógyított, vigasztalt, bátorított. Sokféle szenvedőnek mondta: „kelj fel és járj”.

⁹ Lásd: *Life after Life*, New York 1975, R. Moody és P. Perry, *Glimpses of Eternity*, New York 2010.

Még egy gondolatot hozzá kell azonban tennem. A halállal szembesített élet keretében Jézus ítéletről is beszél. Mit ért ezen? A görög „krízis” szó értelmében az emberi tettek erkölcsi minőségének megítélését, amely jó és rossz között különbséget tesz, azokat elválasztja. Mivel az ítélő az igazságos Isten, az ítélet nem merül ki a pusztá elítélésben. Másrészt maga az elítélt is részt kap benne azzal, hogy önkritikával járul hozzá.¹⁰ Az ítélet kritériuma nem más, mint a felebaráti szeretetben gyakorolt istenszeretet. Annak jelenléte vagy vétkes elmulasztása, megsértése. A főparancs a jézusi ítélet minden más parancsolat fölött álló döntő következménye. Ezt olvashatjuk ki Máté 25. fejezetéből, ahol egyébként az úgynevezett „utolsó ítélet” borzalmas módon van lefestve. A modern írásmagyarázat kimutatta, hogy ezt a szöveget a maga egészében nem lehet a történelmi Jézusnak tulajdonítani, mert több részletében nem felel meg Jézus felfogásának és gyakorlatának. Másrészt a modern igazságszolgáltatás elveinek sem. Az „utolsó” ítélet védőügyvéd nélkül, tehát ellentmondást nem tűrő, önkényuralmi módon lesz kihirdetve. Közbenjárásról nincs szó. A kihirdetett ítélet inkább átok, mint igazságszolgáltatás: „Távozzatok színem elől, ti átkozottak, az örök tűzre, amely a sátánnak és angyalainak készült” (Mt 25,41). Ez inkább emlékeztet a zsidó apokaliptikusok beszédmódjára, mint Jézuséra. A Jézuséra az jellemző, amit a házasságtörő asszonynak mondott: „én sem ítélek el, menj, és többé ne vétkezzél” (Jn 8,11). Itt a megbocsátás és a jóvátételbe vetett remény áll az előtérben. Távolról sem a szemet szemért, fogat fogért elve, sem az isteni bosszúállás képzelete. Marad azonban a kritérium: a felebaráti szeretet gyakorlása, illetve annak vétkes elmulasztása. Ez a Mt 25-ben is kifejezésre jut, amennyiben az

¹⁰ Vö. XLD 51.

ítélő mondja: „amit a legkisebb testvéreim közül egyel is tette-tek, velem tettétek” (Mt 25,40).

Mit jelent ebben az összefüggésben a mennyország és a pokol? Az előbbi nem más, mint az élők Istenével való egyesülés. Jézus nem egyszer egy lakomával hasonlítja össze, ahol a Messiás az asztalnál szolgál. A másodikat ellenben nem Isten, hanem az ember hozta és hozza létre. Talán már ezért is nehezen gondolhatjuk örökkévalónak és főleg nem örök tűznek. Csak az emberi gonoszság és önzés képes poklot teremteni. Egy olyan világot, amelyben nincs többé szeretet, és ahol a halál maga is embertelen formákat és méreteket ölt. Sok teológus az ún. örök kárhozatot „reális” lehetőségnek tartja abból kiindulva, hogy az élők Istene feltétlen tiszteletben tartja az emberi szabadságot, tehát még akkor is, ha az ember fellázad ellene.

De térjünk vissza Jézus egyéni magatartásához saját halálával szemben. Küngnek annyiban igaza van, hogy ez a magatartás annyira egyedülálló, hogy számunkra lehetetlen minden mozzanatában követni. Ennek ellenére van benne több mozzanat, amelyet magunkra lehet és kell alkalmaznunk. A legnagyobb különbség minden bizonnyal abban áll, hogy ő már földi életében is azonos volt azzal, akiben mi mint isteni személyben hiszünk. Még akkor is, ha az evangéliumok tanúsága szerint Jézus soha nem nevezte magát Isten „egyszülött”, örök fiának. Még János evangéliumában is – mint Pannenbergek kimutatta – több esetben megkülönbözteti magát az Atyától, ami az isteni létet illeti. Így csak csodálattal adózhatunk neki, hogy a saját halálát is teljes mértékben emberi öntudata keretében teszi szóvá. Isteni öntudatnak nem találjuk jelét. Sokkal inkább annak, hogy ez a fiatal és egészséges ember nem restell életösztönéről tanúságot tenni. Arról, hogy szereti az életet és fél a haláltól. Úgy látszik, mint ha valamiféle isteni öntudat, amely szerint például bizonyos lett volna, hogy feltámad, zárójelbe, háttérbe tevődött volna. Nem

ezt kísérelte-e meg a Filippiekhez intézett levél a „kénosis” fogalmával kifejezni? Azaz azzal, hogy Jézus – idézek – „az Istennel való egyenlőségét nem tartotta olyan dolognak, amelyhez föltétlenül ragaszkodnia kell, hanem/.../ kiüresítette magát és hasonló lett az emberekhez” (Fil 2,6–7).

Hasonló módon viselte el már azt a tényt is, hogy nyilvános működése elejétől kezdve állandó életveszélyben kellett élnie. Ellenségei meg akarták ölni (vö. Lk 4,29; Mk 3,6). Amikor az a veszély formát öltött, nevezetesen a Getszemáni kertben, Jézus így imádkozott: „Halálos szomorúság fogta el lelkemet /.../. Atyám, /.../, vedd el tőlem ezt a kelyhet” (Mk 14,33 és 36). A keresztre feszítve pedig így: „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?” (Mt 15,34). Nincs mindebben semmi nyoma isteni öntudatnak. De szintén Pannenberg szerint épp ebben a száz százalékosan emberi magatartásban áll Jézus Krisztus sajátos istensége. Ugyanakkor hozzá kell tennünk: nem akármilyen, átlagos emberiségről van szó, hanem egy olyanról, amelyet a bízó hit ural és szeretetben nyilatkozik meg. És ez a magatartás számunkra is lehetséges. Mi is imádkozhatunk halálunk közeledtével: „Atyám, a kezedbe ajánlom lelkemet” (Lk 23,46). És számunkra is lehetséges ebben a helyzetben másokra gondolni. Követve azt, aki még hóhéraiért is imádkozott: „Atyám, bocsáss meg nekik, hiszen nem tudják, mit tesznek” (Lk 23,34). Mellettünk is lehetnek más haldoklók is, akiknek Jézussal együtt kívánjuk, hogy még ma velünk lehessenek a paradicsomban (vö: Lk 23,43). Mi is rámutathatunk egy anyára, egy apára, egy tanítványra, rábízva őket Isten gondoskodására (vö: Jn 19,27). Így még ha mélységből kiálltunk is hozzá, (vö: Zsolt 130,1) követjük Jézust a magasság irányába is.

4. Összefoglalás

Ha összehasonlítjuk a jézusi példaadást az eutanázia vagy a Moody-féle kellemes meghalás ideáljával, látjuk a különbséget. Bár kijár nekik tiszteletünk és megértésünk, határozottan más véleményen vagyunk. Ami Hans Küngöt illeti, a következő kérdésekkel fordulok felé: miért nem Jézusból, hanem a saját érzéseiből és félelmeiből indul ki? Miért követel mint katolikus teológus olyan egyéni autonómiát, szabadságot, amellyel ki-ki maga választhatja meg halálának idejét és módját? Miért nem mutat több szolidaritást azokkal szemben, akik, bár teljesen függő viszonyba kerülnek, de nem gyűlölik meg testüket, és megőrzik így is emberi méltóságukat? Mit akar azzal elérni, hogy az egyház áldását kívánja az orvosilag elősegített öngyilkosságra?

Továbbá: miért nem kísérelte meg Küng a református Paul Ricoeur példáját követni, akitől távol állt, hogy a meghalás folyamatában bármilyen kényelmet keressen? Aki úgy is, mint filozófus, teljes gondtalansággal nézett a túlvilági élet kérdései felé. Azt írta a bízó hit szellemében, hogy ő nem gondolkodik afelől, hogy mit tesz vele Isten halála után. Nem kér erre vonatkozólag semmit. Tegye vele Isten azt, amit jónak lát. Ha akarja, támassa fel. Úgy, ahogy azt jónak látja. Egyet azért mégis kér. Hogy szerettei, barátai, tanítványai és a világ halandóinak minél nagyobb serege a lehető legjobb körülmények között élhesse meg, mit jelent Istennel személyes közösségben örökké élni.¹¹

Hasonló módon nézett halála felé Wolfgang Pannenberg, korunk egyik legnagyobb keresztény teológusa, akihez engem is baráti viszony fűzött. Egyetemi nyugdíjazása után agyvérzést kapott, amely közel tíz évig fokozatos testi és szellemi hanyatlást vont maga után. Sohasem kérte az eutanáziát. Panasz nélkül

¹¹ Lásd. P. Ricoeur, *Vivant jusqu'à la mort*. Suivi de Fragments, Paris 2007.

szenvedte el, hogy ő, a világhírű teológus, író és az ökumenizmus kimagasló képviselője tehetetlenségre legyen ítélve. Bár beszélni már nem tudott, jelbeszéddel próbált kommunikálni. Látogatóit mosollyal fogadta. Felesége irányában csak szeretetet mutatott. Betegségén rendszeresen részesült az úrvacsorából. Mások sorsa továbbra is érdekelte.

Pannenbergtól vettem át az örökkévalóság, jobban mondva az örök élet egy eredeti meghatározását. A halálban kilépünk a percekben, órákban, napokban, években mérhető idő térségéből és bejutunk egy olyan folyamatba, amelyben egészen új lehetőségek valósulnak meg. Ilyen értelemben beszélt már Ágoston is „novitas aeterna”-ról,¹² örök ifúságról. Hogy ez a jövő felé lényegileg nyitott emberi létezőnek csak boldogságot jelenthet, az kézenfekvő. Főleg azért, mert az örök élet nem mozdulatlan vigyázzállásban, hanem a Szentháromsággal és a szeretteikkel megélt közösség dinamikus csereviszonyában áll, jobban mondva történik. Mármost ha az örök élet valóban élet, akkor nem csak a mozgás, de a változás, a fejlődés, a kiteljesedés lehetőségeit is jelenti. Így a rossz átváltozását jóvá. Merhetjük ezért Origenésszel, a keresztény ókor nagy egyházi írójával felvetni a hipotézist, hogy még a súlyos bűn állapotában elhunyt ember is, ha megőrzi Istenbe vetett bízó hitét, megtérhet halála után is, és részt vehet az örök boldogságban, hiszen az élők Istene megtartja, amit ígért: „nem lelem kedvemet az istentelen halálában, inkább annak örülök, ha letér útjáról és él” (Ez 33,11).

¹² De peccatorum moritis, II, 11.

